

STUDIA IBERYSTYCZNE

**Księga Pamiątkowa dedykowana
Profesor Jadwidze Koniecznej-Twardzikowej**

STUDIA IBERYSTYCZNE
nr 8

Redakcja pisma „Studia Iberystyczne”

Anna Sawicka (redaktor naczelny i sekcja katalońska)

Maria Filipowicz-Rudek (sekcja galicyjska)

Anna Rzepka (sekcja portugalska)

Ewa Nawrocka (sekcja iberoamerykańska)

Rosanna Krzyszkowska-Pawlik (sekretarz redakcji)

ZROZUMIEĆ JĘZYK, PRZETŁUMACZYĆ ŚWIAT

**Księga Pamiątkowa dedykowana
Profesor Jadwidze Koniecznej-Twardzikowej**

Pod redakcją:
Marii Filipowicz-Rudek,
Małgorzaty Jędrusiak,
Agaty Komorowskiej

Księgarnia Akademicka
Kraków 2009

Copyright by Instytut Filologii Romańskiej Uniwersytetu Jagiellońskiego

Recenzenci:

dr hab. Beata Baczyńska (prof. UWrocław)
dr hab. Anna Bochnak (prof. UJ)
dr hab. Jerzy Brzozowski (prof. UJ)
dr hab. Jadwiga Miszańska (prof. UJ)
prof. dr hab. Stanisław Widłak

Konsultacja językowa:

R. Sergio Balches Arenas
Karolina Farrel
Xavier Farré Vidal
Justyna Mętrak

Korekta: Ewa Popielarz, Anna Wawrzyniak
Skład i łamanie: Małgorzata Manterys-Rachwał
Projekt okładki: Marzena Blecharczyk

Publikacja dofinansowana przez
Wydział Filologiczny Uniwersytetu Jagiellońskiego

ISBN 978-83-7638-015-5

KSIĘGARNIA AKADEMICKA

ul. św. Anny 6, 31-008 Kraków
tel./faks: 12 431-27-43, 12 663-11-67
e-mail: akademicka@akademicka.pl
Księgarnia internetowa:
www.akademicka.pl

Spis treści

Anna Sawicka: Zrozumieć język – przetłumaczyć świat – zrozumieć świat	7
Maria Filipowicz-Rudek: Kalendarium życia. O nieustającym dialogu między Don Kichotem a Sancho Panzą	13
Przegląd ważniejszych publikacji Profesor Jadwigi Koniecznej-Twardzikowej	23
Piotr Sawicki: Trzydzieści lat, parę chwil – nie tylko w Krakowie. Głos do portretu Jadwigi	29
Olgierda Furmanek, Hanna Połomska: Z panią Jadwigą po przygodę	39

ZROZUMIEĆ JĘZYK

Beata Brzozowska-Zburzyńska: Przegląd niektórych hiszpańskich przymków przestrzennych	57
Monika Głowicka: Koncept liczbowy w polskich i hiszpańskich związkach frazeologicznych	75
Danuta Piekarz: L'uso di forme di cortesia in italiano e in polacco – approccio contrastivo	93
Ewa Stala: Hiszpański Buenos Aires w kontekście historyczno-kulturowym	103
Andrzej Zieliński: El concepto de <i>perífrasis verbal</i> : su origen y datos historiográficos	111
Małgorzata Jędrusiak: <i>Operacje</i> Zeno Vendlera a „rezultatywność” w języku hiszpańskim	121
Agata Komorowska: Concepto de emisor y la deixis de persona en los textos periodísticos	133

PRZETŁUMACZYĆ ŚWIAT

Danuta Kucała: Różne spojrzenia na autonomię przekładu	149
Tadeusz Szczerbowski: O przekładzie kreatywnym (malajski pantun)	161

Anna Bednarczyk: <i>Sonety krymskie</i> po rosyjsku – kilka uwag o przekładach romantycznych i współczesnych	173
Piotr Sawicki: Zagadka „fujarki ze srebra”. <i>Pieśni hiszpańskie</i> Edwarda Porębowicza – od spolszczenia do oryginału	189
Urszula Aszyk: En torno a la recepción crítica e intentos de traducción del <i>Arte nuevo de hacer comedias</i> de Lope de Vega en Polonia	217
Jerzy Achmatowicz: Maternidad, cantos y flores... (algunos aspectos sobre traducción del <i>Nican Mopohua</i> , la principal fuente de estudios del fenómeno guadalupano en México)	233
Tomasz Pindel: Tłumacz i jego błędy, czyli o krytyce przekładu w prasie	253
Marzena Chrobak: Bracia Malinche, czyli o tym, jak Fortuna sprzyja śmiałym tłumaczom. Szkice	265
Xavier Farré Vidal: <i>Los inmigrados</i> de Lojze Kovačič en la traducción al español	275
Maja Koszarska: „Wiedźmin” czy <i>brujo</i> ? Kilka uwag o tłumaczeniu neologizmów	287
Olgierda Furmanek: Usefulness of the backtranslation process in poetry translation	301
Olgierda Furmanek: Entrevista con Ana María Fagundo	319
Sabina Deditius: Świat Wysp Kanaryjskich oczami Alonso Quesady na przykładzie tłumaczenia na polski opowiadań ze zbioru <i>Kanaryjczyk</i>	333
Urszula Dąmbska-Prokop: Uwagi o tłumaczeniu dokumentów	343
Katarzyna Kruk-Junger: Czy wystarczy rozumieć, by tłumaczyć? Czyli w poszukiwaniu idealnego tłumacza ustnego	355
Ubaldo Cerezo Rubio: El Traductor Jurado de polaco en España. Aspectos cuantitativos	365

ZROZUMIEĆ ŚWIAT

Maria Falska: Struktura czasowa w komedii Jaime Saloma <i>El baúl de los disfraces</i> (<i>Kufer z kostiumami</i>) i jej możliwe źródło inspiracji	397
Nina Pluta: Los interpretadores o sobre cómo enfocan la realidad los protagonistas de la narrativa pseudo-criminal hispanoamericana	409
Olga Glondys: La Polonia cercana e idealizada de los exiliados republicanos catalanes	423
Maria Filipowicz-Rudek, Hubert Hładij: Na wozie Maragaty	437

Beata Brzozowska-Zburzyńska
Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie

Przegląd niektórych hiszpańskich przyimków przestrzennych

Słowa kluczowe: hiszpański, przestrzeń, przyimki.

Abstract:

In this paper we will present the functioning of the Spanish prepositions that correspond to three spatial dimensions: vertical, front-back, and inside-outside axes, applying the concepts of a cognitive methodology. We will analyze prototype and not prototype constellations of semantic characteristics of those prepositions.

Keywords: Spanish, space, prepositions.

Resumen:

El objetivo del presente artículo es el de presentar el funcionamiento de las preposiciones españolas correspondientes a tres dimensiones espaciales: el eje vertical, el eje delante-detrás, y el eje dentro-fuera. En su análisis utilizaremos los conceptos de la metodología cognitiva. Analizaremos constelaciones de rasgos semánticos de estas preposiciones tanto prototípicas como no prototípicas.

Palabras clave: español, espacio, preposiciones.

W badaniach nad przyimkami przestrzennymi przeważa w ostatnich latach podejście zgodne z założeniami językoznawstwa kognitywnego. Pierwsze tego typu analizy pojawiły się w latach 80. XX wieku i dotyczyły przyimków angielskich. Obecnie odnaleźć można bardzo wiele opracowań na temat przyimków w różnych językach, w których wykorzystuje się metodę polegającą na odwoływaniu się do schematów wyobrażeniowych:

Metoda schematów wyobrażeniowych w odniesieniu do badań nad znaczeniem przyimków zakłada, że znaczenie przyimków można przedstawić jako określoną schematyczną konfigurację elementów w tzw. przestrzeni kognitywnej. Przestrzeń kognitywna (tzw. ang. *Cognitive space*) nie jest tym samym, czym jest obiektywna realna przestrzeń fizyczna, lecz jest konceptualną strukturą pojęciową wynikającą ze sposobu doświadczenia przestrzeni obiektywnej przez człowieka [Przybylska, 2002: 95].

W związku z tym, że doświadczenie przestrzeni nie przebiega w sposób identyczny w każdym języku, pojawia się problem interpretacji użycia przyimków w momencie, gdy mówiący posługuje się językiem obcym i tym samym wykracza poza wiedzę nabytą w trakcie uczenia się języka ojczystego. Różnice w użyciu przyimków przestrzennych wynikają więc zarówno z faktu odmiennego postrzegania i konceptualizowania relacji przestrzennych, jak i z tego, że zakres znaczenia przyimków przestrzennych okazuje się różny w różnych językach, co z kolei jest spowodowane ich polisemią.

Przedmiotem naszego dotychczasowego zainteresowania były niektóre przyimki przestrzenne francuskie: *sur/sous, dans*, i hiszpańskie: *sobre/bajo, en* [Brzozowska-Zburzyńska, 2004, 2005a, 2005b]. Analiza porównawcza tych przyimków, dokonana z punktu widzenia użytkownika, dla którego obydwa języki są obce, pozwoliła nam dostrzec zarówno podobieństwa, jak i różnice w użyciu tych elementów.

Pojawienie się kontekstów, w których wyżej wymienione przyimki francuskie i hiszpańskie zachowują się tak samo, wynika z faktu, że wśród znaczeń każdego z nich występuje znaczenie podstawowe,

centralne¹, wspólne dla odpowiadających sobie elementów. I tak podstawowe znaczenie przyimka francuskiego *sur*, hiszpańskiego *sobre* i polskiego *na* + *miejsownik* określa relacja prototypowa między elementem noszonym i noszącym (*relation porteur/porté*²). Najważniejsze cechy tej relacji to:

- fakt, że element lokalizowany (*trajektor*³) znajduje się wyżej na osi pionowej niż element zlokalizowany (*landmark*⁴),
- występowanie kontaktu między trajektorem i landmarkiem⁵,
- fakt, że landmark nie jest postrzegany jako pojemnik⁶ [Dendale, Mulder, 1997: 211-220].

Relacja, o której mówimy, działa na zasadzie podobieństwa rodzinnego⁷, co powoduje, że nie ma cech, które byłyby konieczne

¹ Por. pojęcia: *Core sense* – Langacker [1987], *impulsion* – Vandeloise [1986], *ideal meaning* – Herskovits [1986], *radial network* – Lakoff [w: Cifuentes, 1996: 53].

² Relacja, która zachodzi między dwoma elementami umiejscowionymi na tej samej osi pionowej. Została ona przedstawiona przez Vandeloise [1986: 193-197] przy okazji opisywania przyimków francuskich *sur* i *sous*.

³ Trajektor – „W lingwistyce kognitywnej najbardziej wyróżniony uczestnik relacji, lokalizowany przez przedmiot odniesienia (...)” [Polański, 2003: 606].

⁴ Landmark – „W lingwistyce kognitywnej drugi wyróżniony uczestnik relacji, który jest przywoływany w celu zlokalizowania trajektora (pierwszego uczestnika), punkt odniesienia, tło (...)” [Polański, 2003: 329].

⁵ Pojęcia *landmark* i *trajektor* zostały zaczerpnięte z języka angielskiego. Zaproponował je i wyjaśnił Langacker, prezentując podstawowe założenia gramatyki kognitywnej w licznych książkach i artykułach (por. „Bibliografia”, w: Langacker, 1995).

⁶ Pojęcie *pojemnika* jest jednym z podstawowych pojęć językoznawstwa kognitywnego i wynika z faktu, że człowiek postrzega świat z perspektywy własnego ciała. Świat jest dla człowieka czymś, co znajduje się na zewnątrz, a skóra człowieka stanowi granicę oddzielającą go od tego świata zewnętrznego. Człowiek postrzega więc siebie samego jako pojemnik i podobnie konceptualizuje wiele innych obiektów fizycznych. Tak tworzy się orientacja przestrzenna *w/poza* [Przybylska, 2002: 108].

⁷ Pojęcie *podobieństwa rodzinnego* zostało zaczerpnięte z badań Ludwiga Wittgensteina (1988), *Investigaciones filosóficas*, Crítica, Madrid, i uzupełnia ono

i wystarczające. Przypadek, w którym wszystkie trzy cechy zostają zachowane, jest przypadkiem użycia prototypowego, wspólnego dla różnych języków.

- 1) *Hay un vaso **sobre** la mesa.*
- 2) *Il y a un verre **sur** la table.*
- 3) ***Na** stole jest szklanka.*

Możliwe są jednak i takie konfiguracje cech semantycznych, które nie przywołują użycia prototypowego, i to one odpowiadają za to, że np. w języku hiszpańskim można użyć przyimka *en* w kontekstach, w których nie występują jego odpowiedniki: francuski przyimek *dans* i polski przyimek *w*.

- 4) *Hay una alfombra **en** el suelo.*
- 5) ****Dans** le plancher il y a un tapis.*
- 6) ****W** podłodze jest dywan.*

Temat naszego artykułu stanowią niektóre hiszpańskie przyimki przestrzenne. Jednym ze źródeł inspiracji dla rozważań, które przedstawimy, pozostają prace przedstawiciela hiszpańskiego językoznawstwa kognitywnego, jakim jest José Luis Cifuentes Honrubia [1989, 1996]. Poddaje on analizie nie tylko same przyimki przestrzenne, ale również przysłówki oraz wyrażenia przysłówkowe i przyimkowe, dowodząc, że wszystkie tworzą wspólną kategorię wyrażen lokatywnych (*locativos espaciales*).

Nuestra propuesta es defender una categoría única de elementos relacionantes espaciales, constitutiva de una clase léxica articulada mediante la intersección de distintos campos semánticos, y que denominaremos LOCATIVOS ESPACIALES, entendidos como elementos con contenido espacial que relacionan una figura y una base, dadas terminativa

teorię prototypu. Oznacza, że elementy należące do tej samej kategorii pojęciowej nie muszą posiadać tych samych cech co prototyp. Może się zdarzyć, że nie ma podobieństwa z prototypem, ale jest z innym elementem należącym do danej kategorii i dopiero ten drugi element posiada cechy wspólne z elementem prototypowym.

o co[n]textualmente. (...) entenderemos las expresiones localizadoras espaciales – que especifican dónde está localizado un objeto – como un caso profundo que se ve resuelto en español a través de una serie de marcadores casuales – los locativos – que dan cuenta de la organización morfosintáctica: preposición, adverbio, prefijo y locución prepositiva [Cifuentes, 1989: 142-143].

Przyglądając się elementom, które służą do określania charakteru relacji przestrzennej między landmarkiem i trajektorem w języku hiszpańskim, należy stwierdzić, że są nimi nie tylko proste formy przyimkowe, takie jak: *sobre, bajo, en, por, de, desde, a, hasta, hacia*, ale również przysłówki i wyrażenia przyimkowe i przysłówkowe typu: (*por*) *encima (de)*, (*por*) *debajo (de)*, *fuera (de)*, *delante (de)*, *detrás (de)* etc.

W związku z tym, że w ramach jednego artykułu nie uda nam się opisać wszystkich tych elementów, ograniczymy się tylko do trzech par przeciwstawnych. Elementy te odpowiadają przeciwstawnym kierunkom trzech osi przestrzennych: osi pionowej (*sobre/bajo*), osi przód–tył (*delante de/detrás de*) oraz osi wewnątrz–na zewnątrz (*en/fuera de*).

Oś pionowa

Fizyczna przestrzeń trójwymiarowa charakteryzuje się występowaniem trzech osi: wertykalnej, poziomej przód–tył i poziomej lateralnej. Do tego należy dodać jeszcze oś wewnątrz–na zewnątrz, która wiąże się z konceptualizowaniem przedmiotów fizycznych jako pojemników. Oś wertykalna pozostaje osią najbardziej obiektywną, gdyż nie zależy od punktu widzenia jednostki konceptualizującej daną relację przestrzenną. Możemy ją sobie wyobrazić jako linię prostą biegnącą od ziemi do nieba, równoległą do stojących na baczność żołnierzy, do drzew czy spadających rzeczy [Vandeloise, 1986: 90].

Przyimki hiszpańskie *sobre/bajo* to elementy, które odzwierciedlają relacje przestrzenne zachodzące między dwoma przedmiotami

wzdłuż osi wertykalnej. Użycia tych przyimków przestrzennych możemy opisać, posługując się trzema cechami semantycznymi: $[\pm \text{wysoko}]$, $[\pm \text{kontakt}]$, $[- \text{zawartość}]$. W użyciu prototypowym przyimka *sobre* występują cechy: $[+ \text{wysoko}]$, $[+ \text{kontakt}]$, $[- \text{zawartość}]$, w użyciu prototypowym przyimka *bajo* – cechy: $[- \text{wysoko}]$, $[- \text{kontakt}]$, $[- \text{zawartość}]$.

7) *La llave del coche está **sobre** la mesa de la cocina.*

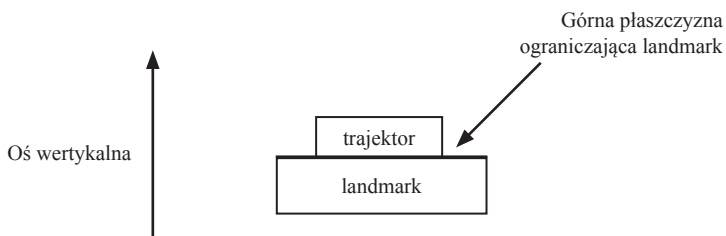
8) *Dejaste tus gafas **sobre** el televisor.*

9) *Hay plátanos **sobre** la nevera.*

10) *Tráeme la maleta que está **sobre** el armario.*

11) *Se sentó **sobre** la cama de su compañero.*

W użyciach przyimka *sobre* przedstawionych powyżej mamy do czynienia z landmarkiem, który posiada wyróżnioną zewnętrzną poziomą płaszczyznę ograniczającą go od góry [Przybylska, 2002: 272]. Stół, telewizor, lodówka, szafa, łóżko są to przedmioty, w których można wyróżnić taką właśnie górną płaszczyznę. Kontakt tej górnej płaszczyzny landmarka z dolną powierzchnią trajektora jest typowy dla relacji prototypowej opisywanej przez przyimek *sobre*.

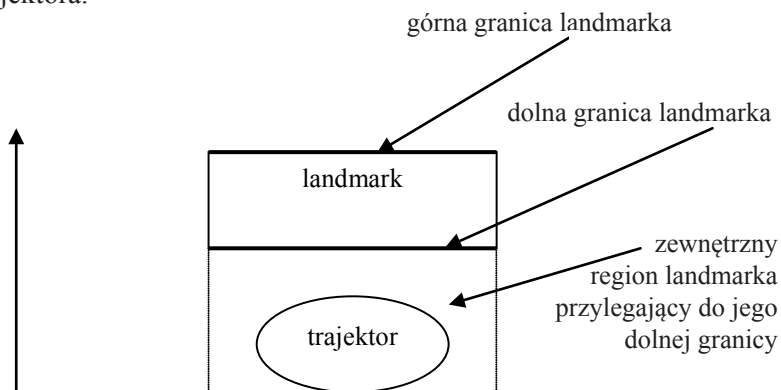
12) *Dejaron sus maletas **bajo** la cama.*

13) *Se sentaron en un banco, **bajo** un gran castaño.*

14) *Tanques americanos pasan **bajo** el Arco del Triunfo de París [www.artehistoria.com] .*

W sytuacjach, w opisie których użyliśmy przyimka *bajo*, landmark ma wyróżnioną dolną granicę, a trajektor znajduje się w regionie zewnętrznym landmarka, przylegającym do dolnej jego granicy

[Przybylska, 2002: 410]. W użyciu prototypowym, tak jak w przykładach 12-14, nie ma kontaktu między dolną granicą landmarka a górną trajektora.

Przyjrzyjmy się teraz przykładom, w których przyimki *sobre* i *bajo* odbiegają od użycia prototypowego:

15) *Hay nubes **sobre** Madrid.*

16) *Tenía un bonito adorno navideño **sobre** la puerta de su casa.*

17) ***Sobre** la fachada frontal del edificio había una lápida conmemorativa.*

Analiza cech semantycznych relacji przedstawionej w przykładzie 15 wykazuje różnicę w stosunku do użycia prototypowego co do cechy związanej z kontaktem. W tym przypadku brak jest kontaktu trajektora (*nubes* ‘chmury’) z landmarkiem (*Madrid* ‘Madryt’), a mimo to użycie przyimka *sobre* okazuje się możliwe⁸. Trzeba jednak zauważyć, że takie jego wykorzystanie jest w porównaniu do pozostałych użycí stosunkowo rzadkie i występuje tylko wtedy, gdy cechy obydwu elementów wchodzących w relację nie pozwalają interpretować sytuacji jako takiej, w której między landmarkiem i trajektorem kontakt istnieje, np:

⁸ Zwróćmy uwagę na to, że po polsku użylibyśmy w tym przypadku przyimka *nad*, a nie *na*.

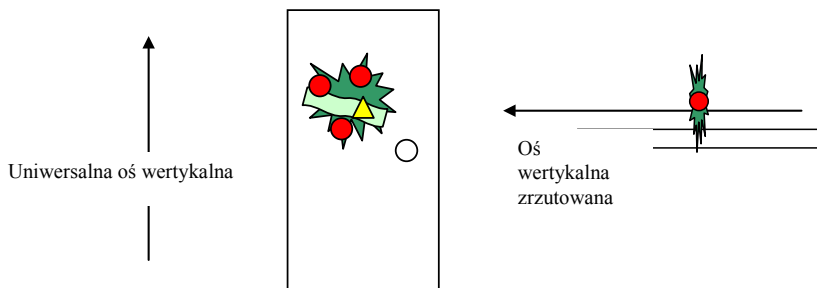
18) *Hay una lámpara **sobre** la mesa.*

19) *Hay una lámpara **por encima de** la mesa.*

W przykładzie 18 przedstawiamy sytuację, w której kontakt występuje (prototypowe użycie przyimka *sobre*), w przykładzie 19 brak kontaktu i dlatego użyjemy wówczas wyrażenia przyimkowego *por encima de*⁹.

Przykłady 16 i 17 przedstawiają sytuację, których opis odpowiada konfiguracji następujących cech semantycznych: [- wysoko], [+ kontakt], [- zawartość]. W tym wypadku lokalizacja nie przebiega wzdłuż uniwersalnej osi pionowej, a dokonuje się wzdłuż inherentnej osi przedmiotów lokalizowanych.

El modo de descubrir este eje vertical superior no es otro sino la localización de una superficie, de un plano horizontal, sobre el que proyectar el eje vertical [Cifuentes, 1996: 107].

W wypadku lokalizacji przedstawianej za pomocą przyimka *sobre* możemy zauważyć, że w jego użyciach prototypowych możliwa jest neutralizacja tego lokalizatora z wyrażeniem *encima de*. W użyciu, które właśnie omawiamy, nie występuje taka neutralizacja, ponieważ

⁹ Użycie w tym kontekście wyrażenia *encima de* przywołuje tę samą konfigurację co użycie przyimka *sobre*.

wyrażenie *encima de* może jedynie wyrażać zależność między elementami postrzeganymi na tej samej uniwersalnej osi wertykalnej.

(...) “sobre” y “encima” pueden indicar contacto entre figura y base en el eje vertical superior, pero mientras “encima” selecciona obligatoriamente el eje gravitatorio, “sobre” puede usar- aunque no sea muy frecuente – el eje de la base distinto del gravitatorio [Cifuentes, 1998: 115].

Powiedzieliśmy wyżej, że przyimek *bajo* w swoim użyciu prototypowym wyraża relację, w której brak kontaktu między elementem lokalizowanym i lokalizującym. Nie oznacza to jednak, że nie może występować w wypadku, gdy taki kontakt istnieje.

20) *Bajo el libro de cocina hay un diccionario.*

21) *Había un chicle bajo la mesa.* [Cifuentes, 1996: 125]

W przykładzie 20 mamy do czynienia z sytuacją, w której landmark i trajektor to przedmioty o podobnych cechach. Książka kucharska i słownik są podobne, jeśli chodzi o kształt, wielkość. Znajdują się one na tej samej osi wertykalnej i jeśli możemy powiedzieć o książce, że jest pod słownikiem, to znaczy, że możemy powiedzieć coś odwrotnego o słowniku, czyli że jest na książce.

Przykład 21 prezentuje sytuację, w której mamy do czynienia z kontaktem między dwoma elementami relacji, ale cechy charakterystyczne tych elementów różnią się. Możemy więc powiedzieć, tak jak w zdaniu 21, że guma jest pod stołem, ale nie powiemy, że w takim razie stół jest na gumie. Jest to związane z ogólnymi cechami, jakie mają posiadać landmark i trajektor. Generalnie rzecz biorąc, trajektor powinien być mniejszy i mobilniejszy, a landmark większy, mniej mobilny i powinien kontrolować pozycję trajektora.

W przykładzie 21 bardzo ważną rzeczą jest również i to, że możliwość dojrzenia trajektora okazuje się ograniczona. Gdyby brakowało tej cechy, nie użylibyśmy po hiszpańsku przyimka *bajo*, ale przyimek *en*¹⁰, np.:

¹⁰ O możliwości użycia przyimka *en* w tym kontekście będzie mowa w dalszej części naszego artykułu.

22) **Hay un chicle bajo el techo.*

23) *Hay un chicle en el techo.*

Oś pozioma: przód–tył

W wypadku opisywania sytuacji przestrzennej zgodnej z osią przód–tył należy w pierwszej kolejności wziąć pod uwagę charakter elementów, które wchodzą ze sobą w relację, a przede wszystkim to, czy są one zorientowane w sposób jednoznaczny, czyli czy można w nich jednoznacznie wyróżnić ich część przednią i tylną. Są trzy rodzaje przedmiotów, które mają taką wewnętrzną orientację: ludzie lub zwierzęta, przedmioty mobilne oraz przedmioty, których jedna strona jest bardziej wyróżniona od pozostałych.

W grupie przedmiotów, które nie są ani przedmiotami ożywionymi, ani poruszającymi się, określenie części przedniej lub tylnej staje się możliwe dzięki analogii antropomorficznej lub też zgodnie z zasadami lustrzanego odbicia. W wypadku przedmiotów, w których nie można wyróżnić przodu i tyłu w sposób jednoznaczny, lokalizuje się je w stosunku do mówiącego lub też w stosunku do innego punktu odniesienia obecnego w danej sytuacji przestrzennej.

Wyrażenia *delante de* i *detrás de* pozwalają opisywać relacje zachodzące na osi przód–tył. Znaczenie podstawowe wyrażenia *delante de* odpowiada znaczeniu idealnemu przyimka polskiego *przed* + instr., które zostało opisane przez Przybylską [2002: 390] w sposób następujący: „Znaczenie idealne: ‘TR (jest) przed LM’ oznacza, że TR znajduje się po stronie przedniej i/lub widocznej i/lub zgodnej z kierunkiem ruchu aktualnego lub potencjalnego LM-a”. Znaczenie idealne wyrażenia *detrás de* odpowiada z kolei znaczeniu polskiego przyimka *za* + instr.: „Znaczenie idealne: ‘TR (jest) za LM’ oznacza, że TR znajduje się po stronie LM tylnej i/lub niewidocznej i/lub przeciwnej do kierunku swego aktualnego lub potencjalnego ruchu” [Przybylska, 2002: 340].

Przyjrzyjmy się kilku przykładom użyć wyrażen *delante de* i *detrás de*:

- 24) *Nos sentamos **delante de/detrás de** vosotros.*
25) *Dejé mi bolso **delante de/detrás de** aquella silla.*
26) *Está esperando **delante de/detrás de** aquella muralla.*
27) *La pelota está **delante de/detrás de** la roca.*

W przykładzie 24 przedmiotem zarówno lokalizowanym, jak i lokalizującym jest człowiek. W związku z tym nie ma problemu z określeniem przodu i tyłu obydwu elementów. Mamy więc do czynienia w tym przypadku z pojęciem orientacji ogólnej (*l'orientation générale*¹¹), które działa na zasadzie podobieństwa rodzinnego i ma następujące cechy:

- la direction frontale;
- la direction du mouvement;
- la ligne du regard;
- la direction dans laquelle sont dirigés les autres organes de perception, l'odorat, l'ouïe, etc.;
- les directions de nutrition et de défécation;
- etc. [Vandeloise, 1986: 108]¹².

W sytuacji opisanej przez przykład 25 landmarkiem jest krzesło, którego przednią część łatwo rozpoznać, gdyż zostaje ona funkcjonalnie określona. Przednia część krzesła to ta, która jest zgodna z kierunkiem czołowym człowieka siedzącego na nim.

Przykłady 26 i 27 opisują sytuacje, w których występują landmarki nieposiadające inherentnej orientacji. W takich sytuacjach nie możemy już mówić o orientacji ogólnej. Użycie wyrażen *delante de/detrás de* wiąże się więc z pojęciem możliwości dojrzenia (*l'accès à la perception*). Claude Vandeloise [1986: 156-158] dowodzi, że jest to pojęcie zupełnie inne od poprzedniego i wskazuje ono na dwu-

¹¹ Pojęcie opisane przez Vandeloise [1986: 107-128] przy okazji analizy przymków francuskich *devant/derrière*.

¹² Tłumaczenie: – kierunek czołowy, – kierunek ruchu, – linia spojrzenia, – kierunek, w stronę którego są skierowane inne organy poznawcze, węch, słuch, itp., – kierunek odżywiania i wypróżniania, – itd.

znaczność¹³ omawianych przyimków, ale zauważa również, że to drugie znaczenie wywodzi się z pierwszego, które można uznać za diachronicznie źródłowe (*l'impulsion*).

Użycie wyrażen *delante de/detrás de* komplikuje się dodatkowo, gdy mamy do czynienia z przedmiotami lokalizującymi, które potencjalnie mogą znajdować się w ruchu, jak np. samochód. Zdanie:

28) *El niño está **detrás del** coche.*

przywołuje dwie możliwe interpretacje: dziecko jest za samochodem, czyli za jego tylną częścią, którą można określić dzięki orientacji ogólnej, związanej z potencjalnym ruchem samochodu; albo dziecko jest za samochodem, czyli samochód nie porusza się i zasłania dziecko, bez względu na to, czy jest ono z tyłu, z boku czy z przodu pojazdu – ważniejsze jest w tym wypadku to, gdzie się wtedy znajduje obserwator.

Oś wewnątrz–na zewnątrz

Według Vandeloise [1986: 222] pojęciem, które najlepiej opisuje funkcjonowanie wyrażen lokalizujących francuskich *dans/hors de*, jest relacja między elementem zawierającym a elementem zawartym (*relation de contenant/contenu*). Działa ona na zasadzie podobieństwa rodzinnego, co oznacza, że żadna cecha nie jest konieczna i tylko całkowite wcielenie okazuje się wystarczające. Oto cechy, jakie wymienia Vandeloise w opisie przyimków *dans/hors de*:

1. Le contenu bouge vers le contenant et non l'inverse.
2. Le contenant contrôle la position du contenu et non l'inverse.
3. Le contenu est inclus, au moins partiellement, dans le contenant ou dans la fermeture convexe de sa partie contenante [Vandeloise, 1986: 225]¹⁴.

¹³ Vandeloise używa słowa *bisemie* [1986: 145].

¹⁴ Tłumaczenie: 1. Element zawarty porusza się w stronę elementu zawierającego, a nie odwrotnie.

Z tego, co właśnie powiedzieliśmy, wynika, że gdy trajektor jest całkowicie schowany w landmarku, mamy do czynienia z prototypową sytuacją użycia przyimka hiszpańskiego *en*. Potwierdzają to następujące przykłady:

- 29) *Las llaves del coche están en mi bolso.*
- 30) *La leche está en el frigorífico.*
- 31) *En esta caja verde están todas mis cartas.*

Torebka, lodówka i pudełko to przedmioty trójwymiarowe, w których można wyróżnić wnętrze, są to bowiem pojemniki zamknięte. W ich wnętrzu znajdują się inne, mniejsze przedmioty i dlatego użycie przyimka *en*, którego znaczeniem podstawowym pozostaje „bycie w czymś”, jest uzasadnione. Pojawia się tu więc cecha semantyczna [+ zawartość], która nie występuje w użyciach przyimka *sobre*. Zwróćmy jednak uwagę na fakt, że przyimek *en* może występować po hiszpańsku w kontekstach, w których występuje przyimek *sobre*, nawet gdy landmark nie jest postrzegany jako trójwymiarowy pojemnik. Okazuje się to możliwe na przykład z przedmiotami lokalizującymi typu: stół, taboret, taca, półka, podłoga, a nawet ściana, sufit, mur.

- 33) *Dejó el diccionario en la mesa.*
- 34) *Todos los niños se sentaron en el suelo.*
- 35) *En esta calle hay sólo un edificio.*
- 36) *En la pared de mi habitación, hay muchas fotos de mi familia.*
- 37) *Tenía un bonito adorno navideño en la puerta de su casa.*
- 38) *En el techo hay una mancha.*

Taka możliwość użycia przyimka *en* w sytuacjach, w których np. po polsku użylibyśmy przyimka *na*, wynika z faktu, że posługujący się językiem hiszpańskim inaczej postrzegają tę samą sytuację przestrzenną. Landmarki typu stół, ściana czy sufit postrzega się jako dwuwymiarowe płaszczyzny, a trajektorie – jako inne przedmioty

2. Element zawierający kontroluje pozycję elementu zawartego, a nie odwrotnie.

3. Element zawarty jest umieszczony, co najmniej częściowo, w elemencie zawierającym lub w wypukłym domknięciu jego części zawierającej.

dwuwymiarowe, które znajdują się wewnątrz przestrzeni ograniczonej przez geometryczny przybliżony rzut trójwymiarowego landmarka na dwuwymiarową płaszczyznę. W ten sposób, gdybyśmy chcieli narysować rzut sytuacji przestrzennej przedstawionej w zdaniu:

39) *El libro está en la mesa,*

narysowalibyśmy dwa prostokąty, z których jeden byłby mniejszy i znajdowałby się wewnątrz przestrzeni ograniczonej przez drugi, większy prostokąt.

Użycie przyimka *en* okazuje się możliwe nie tylko wtedy, gdy trajektor jest całkowicie ukryty w landmarku. Można go wykorzystać również wtedy, gdy trajektor wykracza poza górną granicę landmarka, ale jego pozycja jest przez landmark kontrolowana:

40) *Hay flores en el florero.*

41) *En la cesta hay botellas de vino.*

Można użyć tego przyimka także w sytuacjach, które tylko mentalnie pozwalają postrzegać landmark jako pojemnik, np.:

42) *Hay zumo de naranja en este vaso.*

43) *Hay mucho humo en la chimenea.*

44) *Dejad vuestras mochilas en aquel rincón.*

W przykładach przedstawionych powyżej mamy do czynienia z pojemnikami, które nie zostały domknięte. W przykładzie 42 jest to szklanka o otwartej górnej granicy, w przykładzie 43 – komin, który ma otwartą górną i dolną podstawę, natomiast w przykładzie 44 landmarkiem okazuje się róg pokoju, czyli obiekt składający się tylko z dwóch ścian. We wszystkich tych sytuacjach mentalnie domykamy brakujące elementy i postrzegamy wymienione landmarki jako pojemniki zamknięte, co pozwala nam na użycie przyimka *en*, którego znaczeniem podstawowym pozostaje znaczenie pozostawiania wewnątrz.

Wyrażenie *fuera de* oznacza pozostawianie na zewnątrz landmarka. Konfiguracje przestrzenne, które może opisywać, ograniczają się tylko do dwóch przypadków. Użyjemy tego wyrażenia, gdy trajektor jest poza landmarkiem i nie ma z nim żadnego kontaktu, np.:

45) *Podéis correr pero **fuera de** la casa.*

lub też kiedy kontakt ogranicza się tylko to zewnętrznej części landmarka, np.:

46) *El canario está **fuera de** su jaula.*

Sytuacja opisana w przykładzie 46 oznacza zarówno to, że kanarek jest poza klatką i na przykład swobodnie fruwa, jak i to, że siedzi na zewnętrznej stronie klatki.

Podsumowanie

Analiza niektórych przyimków i wyrażeń przyimkowych, które odnoszą się do osi wertykalnej, osi poziomej przód–tył oraz osi wewnątrz–na zewnątrz wykazuje, że w użyciach prototypowych wyrażenia te zachowują się podobnie jak ich odpowiedniki w innych językach (np. w języku polskim i francuskim). Podobne okazują się też kognitywne uwarunkowania użyć wykraczających poza prototypowe znaczenia tych elementów. Różnice polegają jednak na tym, że nie zawsze, mówiąc różnymi językami, postrzegamy tak samo konkretne sytuacje przestrzenne. Dowodem na to jest użycie przyimka *en* w kontekstach, które nie przywołują pojęcia bycia wewnątrz (*interioridad*) u osób posługujących się językiem polskim czy francuskim

Schematy wyobrazeniowe danych sytuacji przestrzennych są różne nie tylko ze względu na przynależność do odmiennej społeczności językowej, ale również w ramach tego samego języka, czego dowodem pozostają różne możliwe neutralizacje między elementami, które nie są jednoznacznie synonimiczne.

Cifuentes [1989: 144] zauważa, że językowe przedstawianie sytuacji przestrzennych nie zależy od obiektywnych, fizycznych cech przedmiotów, które wchodzą w relację przestrzenną, a od tych cech, które mówiący uważa za najbardziej relewantne:

E incluso dentro de una misma lengua, distinciones como «en la mesa encima de la mesa-sobre la mesa» no tienen tanto que ver con las propiedades dimensionales reales, como con aquellas propiedades que son destacadas en la mente del hablante.

Bibliografía

- Brzozowska-Zburzyńska, B. (2006), „La interioridad y el funcionamiento semántico de la preposición española *en* y francesa *dans*”, w: Bruña, M. et al. (eds.), *La cultura del otro. Español en Francia, francés en España / La culture de l'autre. Espagnol en France, français en Espagne*, Departamento de Filología Francesa de la Universidad de Sevilla, Asociación de Profesores de Francés de la Universidad Española (APFUE), Société des Hispanistes Français (SHF), Sevilla, s. 761-767.
- Brzozowska-Zburzyńska, B. (2007), „Las preposiciones *sobre/bajo* como marcadores de la localización espacial y temporal”, w: Cercós García, L.F. et al. (coord.), *Retos del Hispanismo en la Europa Central y del Este* (materiały z konferencji), Palafox & Pezuela, Madrid, s. 181-187.
- Brzozowska-Zburzyńska, B. (2008), „La aplicabilidad de la metodología cognitiva en el estudio de las preposiciones espaciales”, w: Calzón García, José Antonio (coord.), *Actas del I Congreso Internacional de Filología Hispánica. Jóvenes Investigadores*, Universidad de Oviedo, Oviedo, s. 71-79.
- Cifuentes Honrubia, J.L. (1989), *Lengua y espacio. Introducción al problema de la deixis en español*, Universidad de Alicante, Alicante.
- Cifuentes Honrubia, J.L. (1996), *Usos prepositivos en español*, Universidad de Murcia, Murcia.
- Cuenca, M.J., Hilferty, J. (1999), *Introducción a la lingüística cognitiva*, Editorial Ariel, Barcelona.
- Dendale, P., Mulder, W. de (1997), „Les traits et les emplois de la préposition spatiale *sur*”, *Faits de langue*, 9, s. 211-220.
- Langacker, R.W. (1995), *Wykłady z gramatyki kognitywnej. Kazimierz nad Wisłą, grudzień 1993*, Kardela, H. (red.), Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin.
- Polański, K. (red.) (2003), *Encyklopedia językoznawstwa ogólnego*, Ossolineum, Kraków.

Przybylska, R. (2002), *Polisemia przyimków polskich w świetle semantyki kognitywnej*, Universitas, Kraków.

Vandeloise, C. (1986), *L'espace en français*, Éditions du Seuil, Paris.